

تاریخ تحقیق و اشاعت فارسی در کشمیر

بعثت اینکه چاپخانہ در اواخر قرن نوزدہم میلادی در کشمیر دائرہ گردیدہ،
نشر و اشاعت فارسی در اینجا پیشینہ زیادی ندارد۔ نخستین چاپخانہ کہ در کشمیر از آن پی
میریم چاپخانہ تحفہ کشمیر میباشند کہ در شہر سریناگر پایتخت کشمیر دائرہ شد۔ اولین کتاب
فارسی کہ در این چاپخانہ انتشار یافت ”گلاب نامہ“ تصنیف کر پارام بود کہ بہ سال
۱۸۷۵ میلادی بطبع رسید۔ ناگفتہ نگزریم کہ اکثر کتب فارسی در آن زمان در ایالتہای
مختلف ہند مانند لاہور (استان پنجاب پاکستان کنونی) و در امرتسر (استان پنجاب
ہند) یا در دہلی چاپ میشد۔ چنانکہ می دانیم کہ اکثر کتب فارسی مربوط بہ کشمیر در همان
ایالتہای مشارالیه طبع شدہ است۔ اولین تاریخ کشمیر بزبان فارسی کہ طبع شدہ است
واقعات کشمیر است کہ محمد اعظم دیدہ مری آنرا در سال ۱۱۵۹ھ برشتہ تحریر در آورده
است۔ این کتاب نخستین بار بہ سال ۱۸۸۴ میلادی در لاہور چاپ شد و اولین بار
کتاب مزبور را منشی اشرف علی کہ در دانشکدہ دہلی معلم زبان بودہ است، بہ زبان اردو

برگردانید و به سال ۱۸۴۲ در دہلی بچاپ رسانید۔ متن فارسی کتاب واقعات کشمیر بار دوم
به تصحیح مفتی محمد شاہ سعادت در مؤسسہ غلام محمد نور محمد تاجران کتب در سریناگر بہ سال
۱۹۳۴ میلادی انتشار یافت۔ از شماره های سلسلہ مطبوعات مؤسسہ مشارالیه معلوم
میشود کہ پیش از نشر واقعات کشمیر مؤسسہ مزبور ۱۷۹ جلد کتب فارسی و کشمیری را بچاپ
رسانیدہ است باین دلیل مؤسسہ مزبور بنام مؤسسہ نولکشور کشمیر معروف است۔
دیوان غنی کشمیری بتوسط نولکشور در لکھنؤ ہند بہ سال ۱۹۳۵ م نیز بچاپ رسید۔

کتابی کہ در ہند شہرتی بسزا بدست آورده است مثنوی مغازی النبی ﷺ

تصنیف شیخ یعقوب صر فی کشمیری است کہ بہ سال ۱۲۹۴ ہجری مطابق ۱۸۷۹ میلادی
در مطبع محمدی واقع در لاکھور طبع گردید۔ این کتاب منظوم در بحر متقارب مثنوی محذوب
مقصور است و در شرح غزواتی است کہ پیامبر اسلام ﷺ در آن شخصاً شرکت داشته
است۔ در بارہ احوال و آثار شیخ یعقوب صر فی، مفتی محمد شاہ سعادت کتابی بنام "حیات
صر فی" در سال ۱۳۵۴ھ ق مطابق با ۱۹۳۷ میلادی نوشت۔ این کتاب نیز مثل کتب
دیگر در لاکھور بطبع رسید۔ کتاب مہم دیگر کہ مصنف در آن بہ تفصیل شعر و ادب فارسی در
کشمیر پرداختہ است، گلدستہ کشمیر است۔ این کتاب از مصنفات ہر گوپال تفتہ می باشد
و در لاکھور بہ سال ۱۸۸۳ میلادی چاپ شدہ است۔ کتاب مزبور بزبان اردو است۔

زبان فارسی در کشمیر نہ تنہا بدست مسلمانان کشمیر گسترش یافتہ است بلکہ

پانڈیتان (اہل ہنود) کشمیر نیز بہ سہوم خود این زبان شیرین را ترویج دادہ اند و بسیاری
از شاعران و نویسندگان بنام از فرقہ ہنود برخاستہ اند و آثار گرانقدر از خود بجا گذاشتہ
اند۔ یکی از کتابہای معروف کہ در آن احوال و گزیدہ اشعار فارسی سرایان اہل ہنود

کشمیر درج است، بهار گلشن کشمیر است - این کتاب ارزشمند به ترتیب و تذهیب برج
گلشن متخلص به پنجبر و پاندیت جگموهن نانت رعنا متخلص به شوق شامل دو جلد در مطبع
اندین پریس آلہ آباد استان اتر پردیش هند به سال ۱۹۳۱ میلادی طبع شد - این کتاب
دارای تذکره تقریباً یک صد و پنجاه تن از شاعران فارسی گوی است و دال بر آنست که
پاندیتان کشمیر در ترویج و گسترش فارسی تهم بزرگی داشته اند -

کتاب دیگر که حائز اهمیت است و خارج از کشمیر انتشار یافت، تاریخ کبیر
کشمیر موسوم به تحائف الاسرار فی ذکر اولیای الاخیار میباشد - مصنف کتاب ابو محمد حاجی
می الدین متخلص به مسکین سرای بلی است و در مطبعه سورج پرکاش در شهر امرتسر به ۱۳۲۲
هجری قمری چاپ شده است -

از میان کتب چاپی فارسی که بیرون از مرزهای کشمیر مطبوع شد و تذکر آن در
انجا لازم است، یکی دیوان غنی کشمیری است که نخستین بار در لاهور چاپ خورده است و
دوم دیوان صرنی کشمیری است که در وهله اول در شهر لاهور انتشار یافت - هر دو دیوان
تذکره فوق چندین بار چاپ خورده است، چنانکه در جای خود ذکر خواهد شد - تحقیق و
اشاعت در کشمیر در زمان مہاراجا ہری سنگ (۱۹۲۵-۱۹۳۷ میلادی) - حکمرای
مستقل کشمیر، بیش از پیش رونق یافت، وقتی کہ اداره باستان شناسی کشمیر بچند اداره تقسیم
شد و ادارہ های مانند ادارہ آرشیو و ادارہ تحقیق و اشاعت بوجود آمدند - ادارہ تحقیق و
اشاعت (Deptt. of Reserarch & Publication) بعنوان یک ادارہ مستقل در
سال ۱۹۵۱ میلادی بہ مدیریت دکتر صاحبزادہ حسن شاہ آغاز کار کرد - صاحبزادہ حسن
شاہ خود از شخصیتہای با استعداد و لایق بودہ است - چون در زمینه تاریخ تجربہ وافر داشته

است و چند جلد کتاب در زمینه تاریخ تصنیف نموده است و به زبان فارسی و عربی خوب بلد بوده است لذا اداره تحقیق و اشاعت برهنمایی او رو به ترقی نهاد.

شایان تذکر است که اداره تحقیق و اشاعت بعد از اینکه از اداره باستان شناسی کشمیر جدا شد، اداره مزبور کار تحقیق و اشاعت را بر سبک جدید و بر اصول و ضوابط تازه آغاز نمود. نخستین کتاب فارسی که این اداره بچاپ رسانید، دیوان دیری بود. این دیوان از شاعر معروف قرن نوزدهم میلادی بنام پاندیت راجا کول عرض بیگی متخلص به دیری (۱۸۲۸ - ۱۹۰۰ میلادی) بوده است. دیوان مزبور با مقدمه فصل استادانه بزبان انگلیسی مع تعلیقات و حواشی بزبان فارسی از پروفیسور نند لعل کول متخلص به طالب چاپ شده است.

کتاب دوم که بزبان فارسی نوشته شده است و اداره تحقیق و اشاعت کشمیر آنرا بچاپ رسانید، تاریخ حسن تصنیف پیر غلام حسن شاه کھویه‌های است. مصنف این کتاب رادر سال ۱۸۸۵ میلادی به پایان رسانیده است. کتاب مزبور بسیار ضخیم است و مشتمل است بر چهار جلد. جلد اول شامل جغرافیای کشمیر، جلد دوم دارای احوال سیاسی کشمیر، جلد سوم درباره تذکره اولیای کشمیر و جلد چهارم راجع است به تذکره شعرای کشمیر. جلد اول و دوم به تصحیح و حواشی مولوی محمد ابراهیم و با مقدمه مفصل بزبان انگلیسی از صاحبزاده حسن شاه که ریاست اداره را بعهده داشته است، در سال ۱۹۵۷ میلادی و جلد چهارم به مقدمه انگلیسی از پشکر نانت پُشپ رئیس اداره در سال ۱۹۶۱ میلادی چاپ شده است. متن فارسی جلد سوم در سال ۲۰۰۵ میلادی چاپ شد. و این کتاب به اردو نیز ترجمه و چندین بار چاپ شده است.

کتاب دیگر که بتوسط اداره تحقیق و اشاعت بطبع رسید، ترانه سهروراست که از مصنفات پاندیت دیارام کاچر و خوشدل میباشد. این کتاب نیز به مقدمه انگلیسی از پشکر نات پُشپ به سال ۱۹۶۲ میلادی انتشار یافت.

کشتواریکی از شهرستانهای است واقع در جنوب شرقی کشمیر. درباره احوال سیاسی و تاریخی این شهرستان پاند شیوجی در، کتابی بزبان فارسی بعنوان تاریخ کشتواریک تصنیف نمود. تاریخ تصنیف کتاب ۱۸۸۱ میلادی است. این کتاب به مقدمه فداحمد حسین که ریاست اداره را بعهده داشته است به سال ۱۹۶۲ میلادی بچاپ رسید.

اداره تحقیق و اشاعت کشمیر تمام کتب فارسی متذکره فوق را بچاپ سنگی طبع گردانیده است. ولی کار انتشار این اداره بعد از چاپ گردانیدن چند جلد کتاب فارسی بعلت کمبود بودجه متوقف گردید. در حقیقت اداره مزبور هیچ کتابی را که از نظر ادبی و فرهنگی پرارج باشد، الی تاریخ حسن، بطبع نرسانیده. لذا مورد انتقاد بعضی از منتقدین و دوست داران فارسی گردید. چون اداره مزبور عهده برآور فعالیت‌های خود نشد لاجرم اداره از سوی دولت به ضمیمه مدیریت اداره کتابخانه‌های دولتی کشمیر توقیف شد.

در بالا بردن تحقیق و اشاعت فارسی در کشمیر فعالیت‌های ادبی، فرهنگی و هنری بویژه در نشر و اشاعت کتب فارسی، اکادمی هنر، فرهنگ و زبانهای جامو و کشمیر (فرهنگستان هنر و ادب) بسیار سهمیم بوده است. این اداره در ضمن گسترش دادن زبانهای محلی کشمیر و جامو، در نشر آثار ادبی، هنری و فرهنگی فارسی کار بسیار دقیق و بارز را انجام داده است. نخستین کتاب متن فارسی که بتوسط فرهنگستان کشمیر چاپ گردید، مثنویات فانی کشمیری است. این کتاب به تصحیح و مقدمه استاد ممتاز دانشگاه دهلی پروفیسور

سید امیر حسن عابدی به سال ۱۹۶۴ میلادی انتشار یافت - مثنویات فانی کشمیری که در یک جلد چاپ شده است، بدین قرار است - ۱- ناز و نیاز ۲- میخانه ۳- مصدر الاثار ۴- ☆ هفت اختر - فرهنگستان جامور کشمیر کتابی بعنوان "غنی کشمیری - احوال و آثار و سبک اشعار او" که نوشته دکتر ریاض احمد شیروانی است، رانیز به سال ۱۹۸۲ میلادی چاپ نمود - این کتاب به خط بسیار زیبا بچاپ سنگی و به مقدمه آقای روان فرهادی، معاون وزارت امور خارجه افغانستان بطبع رسید - کتاب بدلیل اینکه نویسنده آنرا بعنوان رساله پایان نامه به جهت دریافت درجه دکتری ادبیات فارسی دانشگاه تهران ایران برهنمایی استاد دکتر حسین خطیبی پایان برده است، حایز اهمیت است - دیوان غنی کشمیر که ذکرش در سطور بالا گذشت، قبلاً در مطبعه نو لکشور و در لاهور طبع شده بود - این دیوان بتوسط فرهنگستان هنر و ادب استان جامو و کشمیر یکبار دیگر چاپ شد - کار ترتیب و تذهیب را محمد امین داراب کشمیری انجام داد و به مقدمه فصل و به تصحیح و حواشی علی جواد زیدی به سال ۱۹۸۴ میلادی چاپ شد - فرهنگستان هنر و ادب دو کتاب داستان عشقی محلی بنام هیبه مال که منظوم فارسی میباشد، رانیز بچاپ رسانید - مثنوی همیه مال تصنیف مفتی محمد صدرالدین وفائی است و بنام تحفته العشاق نیز موسوم است - مثنوی دیگر بنام هیبه مال از طبعزاد بابا اسرار شاه قادری است - هر دو مثنوی متذکره فوق در یک مجلد به مقدمه محمد یوسف تینگ مدیر اکادمی به سال ۱۹۸۱ میلادی بچاپ رسید - مثنوی ریشی نامه یکی از کتابهای معروف بهاء الدین متو است که برای معرفی ریشان کشمیر که عارفان و صوفیان ایندیار بوده اند، یکی از مآخذهای مهم بشمار میرود - بهاء الدین مثنوی مزبور در سال ۱۳۲۳ هجری به سلک شعر در کشید - این

مثنوی نیز بتوسط فرهنگستان هنر و ادب به تصحیح و حواشی محمد اسد اللہ صوفی و به مقدمه محمد یوسف تینگ به سال ۱۹۳۲ میلادی چاپ شد۔

ناگفته نماند که با تشکیل فرهنگستان هنر و ادب به سال ۱۹۵۱ میلادی در استان جامو و کشمیر، تحقیق و اشاعت رونق تازه یافت۔ این سازمان در خط کشمیر نه تنها به نشر کتب فارسی زبان و ادبیات این زبان شیرین را گسترش داده است، بلکه با تشکیل محافل علمی و با برگزاری سیمینارها، زبان و ادب فارسی را در کشمیر تقویت داده استحکام بخشیده است۔ خدماتی که به اجرای مجله "شیرازه" فرهنگستان هنر و ادب جامو و کشمیر بزبان و ادب فارسی انجام داده است نباید نادیده گرفت۔ این سازمان، دانشمندان نویندگان و شاعران را تشویق میکند و مقالات مربوط بزبانهای مختلف بویژه زبان فارسی را در مجله شیرازه چاپ میرساند۔

با نشر فهرست نسخه های خطی مضبوط در کتابخانه فرهنگستان هنر و ادب یک باب تازه در نشر و تحقیق در کشمیر باز شد۔ این نخستین فهرست گسترده و مشروح نسخه های خطی است که در کشمیر بتوسط یکی از نسخه شناس سرشناس بنام مولوی محمد ابراهیم تهیه شد و فرهنگستان آنرا در دو جلد با مقدمه محمد یوسف تینگ مدیر فرهنگستان بطبع رسانید۔

چنانکه روشن است دانشگاه نه تنها یک مرکز بزرگ برای دانش افزایی بشمار می آید بلکه زمینه ساز کار برای پژوهش و برای تحقیق دقیق فراهم می سازد۔ اگر دقت شود خواهیم دید که تحقیق و اشاعت در کشمیر باتأسیس دانشگاه زندگی تازه یافت۔ این دانشگاه در سال ۱۹۵۱ میلادی در شهر سریناگر پاتخت کشمیر درآرشد۔ با این همه که آموزش زبان فارسی در دانشگاه از زمان بنیانگذاری آن آغاز شده بود و اما از سال ۱۹۵۱ میلادی تا سال

۱۹۶۰ میلادی آموزش و تدریس زبان فارسی بدرجه لیسانس بالاتر زرفت - هنگامیکه در سال ۱۹۶۰ میلادی بخش فارسی در دانشگاه کشمیر دائره گردید، کار تحقیق اشاعت فارسی با جذب و شوق بروش دانشگاههای اروپا آغاز شد - چون بعضی از اساتید فارسی در کانون علمی و فرهنگی ایران تربیت یافته بودند و آنچه که ایشان در مراکز علمی ایران اندوخته بودند، در تربیت و تدریس پژوهشگران و دانشجویان دانشگاه کشمیر بخرج دادند - نخستین کسیکه در دانشگاه تهران به اخذ درجه دکتری ادبیات فارسی نائل آمد - پروفیسور شمس الدین احمد بود - استاد شمس الدین تقریباً ۳۶ سال ریاست بخش فارسی دانشگاه کشمیر را عهده دار بود - پایان نامه تحصیلی ایشان بعنوان "تصحیح متن دیوان اشعار محمد رضا مشتاق کشمیری و بررسی احوال و آثار او" بوده است که هنوز چاپ نخورده است - دیگر کسیکه از دانشگاه تهران دکتری ادبیات فارسی گرفت، استاد دکتر کاشی نانت پانديتا بود که از اخذ درجه دکتری در بخش فارسی دانشگاه کشمیر به کار تدریس پرداخت - موضوع رساله استاد "سبک شعر غزلیات میرزا عبدالقادر بیدل" بود که برهنمایی استاد فقید و دانشمند شادروان دکتر ذبیح اللہ صفا بپایان رسانیده است - رساله بیان نامه دکتری مزبور نیز اکنون چاپ نشده است - مناسب است در اینجا متذکر شویم که پروفیسور عبدالقادر سروری نخستین رئیس بخش فارسی یکی از اساتید ممتاز هندی بوده و بزبانهای عربی، فارسی، اردو و انگلیسی وارد بود - مقالات تحقیقی و انتقادی که او در باره موضوعات متنوع نوشته است و چاپ رسانیده، خدمت ارزنده استاد نسبت به ترویج زبان و ادب فارسی بشمار میرود - نخستین کتاب تاریخ ادبیات فارسی در کشمیر از مصنفات اوست - استاد سروری اولین شخصیت برجسته هستند که کار تحقیق و اشاعت در دانشگاه کشمیر آغاز نمود - به اجرای مجله "ادبیات" در سال ۱۹۶۳

میلادی که نشریه دانشکده ادبیات بود، برای پژوهشگران و پژوهندگان راه تحقیق و
 اشاعت را باز نمود. اسم مجله مزبور در سال ۱۹۶۹ میلادی عوض شد و بنام "دانش" انتشار
 یافت. نخستین شماره مجله دانش با نام دکتر ذاکر حسین رئیس جمهوری اسبق هند اجرا شد.
 تا کنون از مجله "دانش" ۲۳ شماره بخش شده است. در مجله مزبور در ریافتهای تحقیقی و پژوهشی
 هشتاد و هشتاد فارسی بصورت مقالات منتشر میشوند. این مجله نشریه گروه فارسی دانشگاه
 کشمیر است و تنها مجله بی در کشمیر است که در آن مقالات تحقیقی به زبانهای فارسی، اردو و
 انگلیسی چاپ میشوند. مجله بطور قطع ادبی است و اهداف آن گسترش دادن زبان فارسی
 در منطقه کشمیر است. مجله دیگر که باید از آن اسم برد سالنامه "جرنال" می باشد که توسط
 مرکز مطالعات آسیای مرکزی دانشگاه کشمیر بزبان انگلیسی چاپ میشود. مجله نامبرده
 سیای ادبی و فرهنگی است و در زمینه ادب، فرهنگ، اقتصاد و غیر آن در منطقه آسیای
 مرکزی و درباره زبانهای آن به اضافه زبان فارسی و مباحث انتقادی و تطبیقی در آن
 بصورت مقالات منتشر میشوند. مجله های ادبی و تحقیقی رشته های دیگر دانشگاه کشمیر که
 تعداد آن به بست و چهار میرسد نیز سهمی است بزرگ به تحقیق و اشاعت در کشمیر و مادر
 اینجانب ذکر بعضی از آن میسر دازیم:

گروه زبان و ادب اردو سالنامه بنام "باز یافت" از سال ۱۹۵۹ میلادی
 چاپ میسرساند. با وجودیکه مجله بزبان اردو شائع می گردد و اما درباره زبان و ادب و
 فرهنگ ایران نیز مقالات تحقیقی و انتقادی در آن نشر می شوند. گروه انگلیسی مجله
 بنام English Studies، گروه عربی مجله "الدراسات العربیه" شاه همدان مرکز
 مطالعات و تحقیقات اسلامی مجله Insight Islamics بخش Distance Education

"دو مجله یکی بنام ترسیل و دوم The Communication گروه سانسکریت "Padma
 "Parag بخش هندی مجله "وتستا" گروه کشمیری مجله "انهار" گروه لسانیات
 Kashmir University Law گروه حقوق Perspectives in Linguistics
 Review بطبع می رسانند از گروه های مختلف علوم و علوم انسانی نیز مجله ها چاپ میشوند
 مقالات مربوط به رشته های تخصصی و دریافت های دانشمندان در آن بطبع می رسند
 منتهی مادر اینها از معرفی آنها صرف نظر میکنیم -

یکی از اهداف استادان گروه فارسی دانشگاه کشمیر تحقیق و اشاعت میباشد.
 بهمین سبب در طول مدت ده سال اخیر استادان این بخش بیشتر از سی و پنج جلد کتاب در
 پیرامون زبان و ادبیات فارسی نوشته و بطبع رسانیده اند. از نظر اینکه تقریباً صد دانشجو
 در کلاسهای فوق لیسانس و دکتری هر سال در بخش فارسی پذیرش می یابند، موجب
 سر بلندی و افتخار برای استاتید این بخش است. و این تعداد دانشجو در هیچکدام از
 دانشگاههای دیگر در هند در یک سال تحصیلی در کلاس فوق لیسانس پذیرفته نمی شود.
 امسال در دوره لیسانس تقریباً سه هزار تن از دانشجو زبان فارسی را بعنوان یک رشته تحصیلی
 برای خود برگزیده اند. در جریان سالهای پیشین ۷۰ تن از دانشجو به اخذ درجه دکتری و ۲۳
 تن از دانشجو به اخذ درجه پیش دکتری نائل آمده اند. مناسب است که بذکر اسامی این پژوهشگر
 و محققان که موفق به اخذ درجه دکتری و پیش دکتری شده اند، با ذکر موضوع پایان نامه
 های شان و اسامی استاتید راهنما و با سال تصویب پایان نامه های شان در اینجا
 دازیم.

موضوعاتی که مورد تحقیق در درجه دکتری قرار گرفته است، بدین قرار است:

شماره	موضوع پایان نامه	اسم پڑھشگر	اسم استاد راهنما	سال تصویب
۱-	تصحیح و تدوین کلیات	دکتر سلطانه طاہرہ	پروفیسور عبدالقادر	۱۹۶۹
		ظفرخان احسن تربتی	سروری	میلا دی
۲-	بررسی ادبیات فارسی	دکتر غلام محمد مرغوب	پروفیسور شمس الدین	۱۹۷۷
		بعہد شہمیریان در کشمیر	احمد	میلا دی
۳-	نقد احوال و آثار	دکتر محمد امین قادری	پروفیسور شمس الدین	۱۹۸۲
		خواجہ حبیب اللہ	احمد	میلا دی
		نوشہری و تصحیح و تدوین		
		دیوان فارسی او		
۴-	نقد و بررسی ادبیات	دکتر محمد صدیق	پروفیسور شمس الدین	۱۹۸۴
		فارسی در کشمیر بعہد	احمد	میلا دی
		اکبر شاہ و جہانگیر		
۵-	احوال و آثار حضرت	دکتر غلام رسول	پروفیسور شمس الدین	۱۹۸۴
		شیخ یعقوب صرنی	احمد	میلا دی
		کشمیری		
۶-	بررسی ادبیات فارسی	دکتر سیدہ رقیہ	پروفیسور شمس الدین	۱۹۸۷
		در عہد چکان در کشمیر	احمد	میلا دی

- ۱۵- تاثیر مثنویات
فارسى بر مثنویات
کشمیری
دکتر محمد عبداللہ گنائی دکتر محمد منور مسعودی
۱۹۹۹ میلادی
- ۱۶- نثر و نظم معاصر ایران
دکتر محمد شفیع خان
پروفیسور شمس الدین احمد
۲۰۰۲ میلادی
- ۱۷- تحقیق و تنظیم و تدوین
دکتر نیلوفر نازنجوی
دکتر محمد منور مسعودی
۲۰۰۵ میلادی
شاهنامہ کشمیر

موضوعاتی کہ مورد تحقیق در درجہ پیش دکتری قرار گرفته است بدیقت قرار است۔

- شماره موضوع پایان نامہ اسم پڑوہشنگر اسم استاد راهنما سال
تصویت
- ۱- ادبیات فارسی بعہد
جہانگیر
خانم محبوبہ منصور
پروفیسور شمس الدین احمد
۱۹۸۳ میلادی
- ۲- ترویج ادبیات فارسی
در عہد افاغنه
محمد منور مسعودی
پروفیسور شمس الدین احمد
۱۹۸۴ میلادی
- ۳- شعر معاصر ایران
رخسانہ جبین
دکتر نعیم صدیقی
۱۹۸۵ میلادی
- ۴- ملاحمید اللہ بعنوان
شاعر مثنوی گوی
محمد یوسف لون
پروفیسور شمس الدین احمد
۱۹۸۵ میلادی
- فارسى

- ۵- ادبیات فارسی بعهد محمد مقبول صوفی
اورنگ زیب در کشمیر احمد
۱۹۸۵ میلادی
- ۶- عناصر جامعه شناسی خانم شاهین نزہت
در کشمیر معاصر ایران دکتر نعیم صدیقی
۱۹۸۶ میلادی
- ۷- بررسی ادبیات فارسی خانم الفت جان
بعهد دو گران در کشمیر دکتر محمد امین قادری
۱۹۸۶ میلادی
- ۸- نظر انتقادی بر بشیر احمد
ادبیات فارسی دو احمد
دوران انقلاب
جمہوری اسلامی
ایران
۱۹۸۶ میلادی
- ۹- نقد داستان سرائی ثنا اللہ شاہ
فارسی بعهد شاہان احمد
پہلوی در ایران
۱۹۸۶ میلادی
- ۱۰- احوال و اشعار محمد شفیع خان
فریدون تولی احمد
۱۹۸۶ میلادی
- ۱۱- نقد حال و شعر حضرت خانم مزمل
بابا داود خاکی دکتر محمد صدیق نیازمند
۱۹۸۷ میلادی
- ۱۲- احوال و آثار حضرت رفیقہ میر
بابا علی رعنا احمد
۱۹۸۷ میلادی

- ۱۳۔ ترویج ادبیات فارسی بشیر احمد وانی
بجہد سیکھا در کشمیر
۱۹۸۷ دکتڑ محمد صدیق نیاز مند
میادی
- ۱۴۔ احوال و آثار غنی نیلو فرناز نحوی
کشمیری
۱۹۸۷ پروفیسور شمس الدین احمد
میادی
- ۱۵۔ نثر فارسی بجہد افاغنه الطاف احمد وانی
در کشمیر
۱۹۸۷ دکتڑ محمد منور مسعودی
میادی
- ۱۶۔ احوال و نقد اشعار محمد عبداللہ گنائی
فارسی سعد اللہ شاہ
آبادی
۱۹۸۷ دکتڑ محمد منور مسعودی
میادی
- ۱۷۔ بررسی احوال و آثار ظہور احمد
مبارک شاہ فطرت
کشمیری
۱۹۹۶ دکتڑ غلام رسول جان
میادی
- ۱۸۔ سہم میرزا محمد رجب بٹ
عبدالرسول استغناہ
ادب فارسی
۱۹۹۴ دکتڑ محمد صدیق نیاز مند
میادی
- ۱۹۔ نقد شعر فارسی بلبل محمد حسین
کشمیری
۱۹۹۸ دکتڑ غلام رسول جان
میادی
- ۲۰۔ احوال و آثار بابا داود تنسیمہ اختر
مشکوئی
۱۹۹۸ دکتڑ محمد صدیق نیاز مند
میادی

۲۱- بابا نصیب الدین عبد الحمید ماگرت دکتر محمد منور مسعودی ۲۰۰۱
غازی و تذکره
میادی

۲۲- سبک شعر ملا محمد طیب محمد محمود دکتر محمد صدیق نیازمند ۲۰۰۴
آخوند
میادی

۲۳- نقد کتاب و جزیر التوارخ وزیر احمد کھاتا نا دکتر محمد صدیق نیازمند ۲۰۰۶
میادی

چنانکه گفته شد، تحقیق و اشاعت در کشمیر بعد از تاسیس دانشگاه کشمیر براه افتاد و پیشرفت فوق العاده نمود. بسیاری از نویسندگان بوجود آمدند که خودشان در همان کانون علمی تربیت یافته بودند. دسته بزرگ از آنها برای گسترش زبان فارسی در جنبه های مختلف ادب، کار تحقیق را انجام دادند و متون بعضی از کتب فارسی را تصحیح و تدوین نمودند بطریق رسانیدند. بعضی از این دانشمندان آثار خود را شخصاً یا آزادانه یا توسط مؤسسات مختلف چاپ نمودند. در نتیجه آن تحقیق و اشاعت در طی مدت پنجاه یا شصت سال اخیر باورج کمال رسیده است. و تعدادی زیاد از کتب فارسی پس از تصحیح انتقادی مطبوع شد. ما در اینجا اجمالاً بذکر بعضی از آن میپردازیم.

کتب ضخیم بنام مثنوی بحر العرفان ۵ جلدی تصنیف میرزا محمد کامل بیگ بدخشی بسعی میر حبیب اللہ کاملی جلد اول و دوم و بکوشش میر نذیر احمد کاملی جلد سوم بالترتیب در سال های ۱۳۸۱ هجری و ۱۹۹۴ میلادی در شهر سریناگر بچاپ رسید. دیوان حبیب اللہ جی نوشهری به مقدمه پیر غلام نبی در سال ۱۹۹۲ رساله مرات الغیوب در سال ۱۹۹۵، تنبیه القلوب در سال ۱۹۹۳، راحت القلوب در سال ۱۹۹۴ از مصنف نامبرده بکوشش

غلام نبی چاپ شد۔ تحفہ الفقراء (تذکرہ) تصنیف شیخ محمد مرادنگ (ولادت ۱۰۵۴ھ - وفات ۱۱۳۱ھ) بہ مقدمہ دکتز سیدہ رقیہ بتوسط مرکز مطالعات آسیای مرکزی دانشگاه کشمیر سریناگر مطبوع شد۔ متن فارسی "تاریخ کشمیر" نوشتہ حیدر ملک چادورہ (سال نصیف ۱۰۳۹ھ ق) با مقدمہ انگلیسی از دکتز رضیہ بانو در سال ۱۹۹۱م "کتاب" بہاستان شاہمی از مصنف ناشناس (سال تصنیف ۱۰۲۳ھ ق) بمقدمہ دکتز اکبر حیدری در سال ۱۹۸۲ میلادی، رسائل شاہ ہمدان و مکتوبات شاہ ہمدان راپر فوسور محمد صدیق نیازمند پس از تصحیح و تدوین با ترجمہ اردو در سال ۲۰۰۶ چاپ نمود۔ متن کتاب چہل اسرار شامل چہل غزل شاہ ہمدان راپر فوسور محمد منور مسعودی در سال ۱۹۹۸ میلادی با ترجمہ اردو چاپ نمود۔ رشحات کلام صر فی کشمیری بمقدمہ محمد طیب شاہ صدیقی در سال ۱۹۶۹ میلادی چاپ شد، ترجمہ اردو "اسرار الابرار" تصنیف بابا داود مشکواتی در سال ۱۹۸۴ میلادی و ترجمہ اردو تذکرہ اولیای کشمیر تصنیف پیر غلام حسن کھویہامی در سال ۱۹۷۵ ترجمہ کتاب "چلچلہ العارین تصنیف حضرت اسحاق قاری در سال ۲۰۰۲ میلادی، ترجمہ دستور السالکین تصنیف بابا داود خاکی در سال ۲۰۰۴ میلادی، ترجمہ اردو واقعات کشمیر از محمد اعظم دیدمری بدست دکتز خواجہ جمید یزدانی در سال ۲۰۰۲ میلادی و ترجمہ دیگر آن از پروفوسور شمس الدین احمد در سال ۲۰۰۴ میلادی، کتاب وجیز التوارخ تصنیف غلام نبی خان یاری با ترجمہ اردو بسعی دکتز محمد یوسف لون در سال ۲۰۰۵ میلادی چاپ شد۔ ترجمہ اردو ذخیرہ الملوک تصنیف شاہ ہمدان میر سید علی ہمدانی بتوسط سید قاسم شاہ بخاری، بہ سال ۱۹۸۹ میلادی طبع شد۔ کتاب تحقہ الاحباب تصنیف محمد علی کشمیری رادکتز غلام رسول جان بہ اردو برگردانید و در سال ۲۰۰۶ میلادی با متن فارسی

بطبع رسانید۔

چھٹین کتابہای دیگر نیز تصنیف شدہ است کہ در بارہ شخصیت ہای
ادبی کشمیر یاد در بارہ نقد اشعار فارسی سرایان کشمیر و یاد در بارہ چگونگی وضع ادبیات فارسی در
کشمیر بزرگارش رسید۔ برای اطلاعات بیشتر اسامی بعضی از کتب فارسی در اینجا درج
میشوند۔ فارسی سرایان کشمیر تصنیف گرداری لعل تیکو سال تصنیف ۱۹۷۸ میلادی،
حقیقت تصوف تصنیف قاری سیف الدین سال تصنیف ۱۹۸۸ میلادی، متاع نور
تلخیص دستور السالکین از بابا داود خاکی ترجمہ از قاری سیف الدین سال چاپ ۱۹۹۴،
مولانا جامی تصنیف دکتر شمس الدین احمد، حضرت خواجہ نقشبند و طریقت نقشبندیہ تصنیف
دکتر شمس الدین احمد، شیخ یعقوب صر فی شخصیت فن تصنیف دکتر غلام رسول جان سال
اشاعت ۱۹۹۵ میلادی، حضرت امیر کبیر میر سید علی ہمدانی از سید محمد فاروق بخاری
سال تصنیف ۱۳۹۲ھ، حضرت میر سید محمد ہمدانی (پسر سید علی ہمدانی) تصنیف سید محمد
فاروق بخاری سال اشاعت ۱۹۹۶ میلادی، مجموعہ شعر فارسی پروفیسور غلام محمد شاد بنام
”شب آہنگ“ سنہ چاپ ۱۹۸۹ میلادی، تاریخ شیعیان کشمیر مصنف حکیم صفدر ہمدانی
سنہ اشاعت ۱۹۷۰ میلادی، سیرت خواجہ نقشبند از مفتی مقبول سال چاپ ۱۹۹۴
میلادی، چہار جلد کتاب پروفیسور محمد صدیق نیاز مند بنام ہفت گنج سلطانی
(۱۹۹۴ میلادی) کشمیر کے فارسی شعرا (۱۹۹۴ میلادی) سرمایہ حیات
(۱۹۹۴ میلادی) سرچشمہ عرفان (۱۹۹۴ میلادی) سہ جلد کتاب پروفیسور محمد منظور
(۱۹۹۴ میلادی) کشمیر کے فارسی ادب کی تاریخ (۱۹۹۲ میلادی) ریچن سے رنجیت
مسعودی بنام ہای کشمیر کے فکر و نظر (۱۹۹۲)، یک جلد کتاب دکتر زبیدہ جان بنام حمید اللہ
تک (۱۹۹۲ میلادی)

شاہ آبادی (۱۹۹۸ میلادی) کشمیر میں فارسی ادب کی ابتدا و ارتقا تصنیف دکترا سیدہ رقیہ
(۲۰۰۵ میلادی) ملاحمد اللہ شاہ آبادی کشمیر کا ایک فارسی مثنوی نگار (۲۰۰۲ میلادی) مطلع
الانوار در تحقیقی و تنقیدی مقالات کا مجموعہ (۲۰۰۵ میلادی) نعت نامہ (فارسی بہ کشمیری
کشمیریہ فارسی) (۲۰۰۷ میلادی) کشمیر میں فارسی مثنوی نویسی کا ارتقا حصہ اول
(۲۰۰۹ میلادی) بعضی از کتاب چاپی است۔

علاوہ برکتب متذکرہ فوق مقالات بعضی از اساتید کشمیر در مجلات معروف جهان
نیز چاپ میگردد و باید از میان آنها دکترا شمس الدین احمد و دکترا محمد صدیق نیازمند رانا مبرد۔
مقالات تحقیقی و انتقادی آنها در مجلات منند ایران شناسی (امریکا) ایران نامہ (امریکا) دانش
(پاکستان) قند پارسی (دہلی نوہند) مطبع شد است۔

منابع و مآخذ

۱۔ پیر غلام حسن کھویہا می۔ تاریخ حسن جلد ۱۔ ۲۔ ۳۔ ۴۔

بہ مقدمہ صاحبزادہ حسن شاہ و دکتز پشپ سرینا گرا ۱۹۵۷۔ ۲۰۰۵ م ۱۹۴۱ م

۲۔ دیری، پاندیت راجا کول عرض بہگی۔ دیوان دیری

تصحیح نند لعل کول طالب سرینا گرا ۱۹۴۴ م

۳۔ فانی، ملا محسن کشمیری۔ مثنویات فانی کشمیری

تصحیح سید امیر حسین عابدی سرینا گرا ۱۹۶۴ م

۴۔ متو، بہاء الدین، ریشی نامہ

تصحیح محمد اسد اللہ سرینا گرا ۱۹۸۲ م

۵۔ سروری عبدالقادر۔ کشمیر میں فارسی ادب کی تاریخ (اردو)

۶۔ ”دیوان غنی کشمیری نولکشور لکھنؤ ۱۹۳۵ م مجلہ دانش“ نشریہ گروہ فارسی دانشکدہ ادبیات و علوم انسانی

دانشگاہ کشمیر شماره ۲۲ سال ۲۰۰۴ م و شماره ۲۴ سال ۲۰۰۷